

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i>	9
<i>Prefață (Ioan P. Culianu)</i>	11
<i>Abrevieri</i>	13
<i>Coordonatorul și autorii</i>	15

CAPITOLUL PATRUZECI

<i>Orășe și simboluri. Vechile religii din America Centrală</i>	17
(David Carrasco)	

319. „Culturile americane vechi” 17 • 320. Lumea olmecilor : jaguari și coloși de piatră 21 • 321. Predecesori și paralele ale culturii maya clasice : jocurile sacre și calendarul 26 • 322. Ordinea maya : cer, templu, singe 29 • 323. Teotihuacân : capitala Imperiului 36 • 324. Tollan : regalitate sacră și creativitate toltecă 40 • 325. Tenochtitlan : centru al lumii aztece 43 • 326. Cosmogonie și cosmologie : sacrificiul zeilor 44 • 327. Panteonul aztecilor : natura ca hierofanie 47 • 328. Huitzilopochtli : zeul care lovește 49 • 329. Practica sacrificiilor umane 50 • 330. Spiritualitatea aztecă : dualitatea supremă 53

CAPITOLUL PATRUZECI ȘI UNU

<i>În căutarea nemuririi. Daoismul și reprezentările religioase chinezești în epoca celor Șase Dinastii (cca 400-600 p.C.)</i>	57
(Henri Maspero)	

331. În căutarea nemuririi : tehnici corporale 58 • 332. Tehnici spirituale : vizionarea interioară, meditația și unirea mistică 64 • 333. Teogonie și cosmogonie 68 • 334. Biserica daoistă și salvarea credincioșilor : instituții și ceremonii 77

CAPITOLUL PATRUZECI ȘI DOI

<i>Diversitate și totalitate. Religiiile din Indonezia</i>	90
(Waldemar Stöhr)	

335. Religii universale și religii populare în Indonezia 90 • 336. Diversitatea etnică a Arhipelagului 91 • 337. Rase, limbi și istorie în Arhipelag 95 • 338. Caracteristici esențiale ale religiilor indoneziane arhaice 99 • 339. Transmiterea miturilor 104 • 340. Zei, duhuri și oameni 108 • 341. Macro- și microcosm 113 • 342. Datină, cult și sărbătoare 117 • 343. Preștii indonezieni arhaici 123 • 344. Omul – viață și moarte 128 • 345. Hinduism, islam și creștinism în Indonezia 134

CAPITOLUL PATRUZECI ȘI TREI

<i>Mana și tabu – religiile oceanice</i>	143
(Waldemar Stöhr)	

346. Spațiul vital al Oceaniei 143 • 347. Melanezienii – societate și mod de viață 146 • 348. Despre cunoașterea religiilor melaneziene 149 • 349. Mit, cult și sărbătoare

153 • 350. Strămoși, duhuri și practici magice 160 • 351. Polinezienii – origine și societate 165 • 352. Mana și tabu 169 • 353. Mitologia și mitul Creștinei 171 • 354. Cult, artă și viață religioasă 174 • 355. Religiiile micronezienilor 179

CAPITOLUL PATRUZECI ȘI PATRU

Totem, Timpul Visului, churinga, Religiiile australiene 184
(Waldemar Stöhr)

356. Originea și condițiile de trai ale aborigenilor australieni 184 • 357. Religiiile australiene și știința 186 • 358. Ordinea socială și totemismul 188 • 359. Timpul Visului și ființele lui divine 191 • 360. Churinga : manifestări terestre ale Timpului Visului 196 • 361. Inițierea și alte acte rituale 198 • 362. Trecut și prezent – bărbați și femei 204

CAPITOLUL PATRUZECI ȘI CINCI

*Relațiile de familie și puterile cosmice – principii religioase
în religiile vest-africane* 207
(Hans A. Witte)

363. Panoramă asupra istoricului cercetării 207 • 364. Stadiul actual al cunoștințelor despre religiile tradiționale ale Africii 209 • 365. Un model complex pentru religiile Africii de Vest 211 • 366. Omul individual 215 • 367. Strămoșii 218 • 368. Vrăjitoare și vrăjitori 225 • 369. Zeul Cerului 229 • 370. Cratofaniile 232 • 371. Cultul pămințului 235 • 372. Panteonul populației yoruba 236 • Bibliografie 239

CAPITOLUL PATRUZECI ȘI ȘASE

În sfera morților-vii. Idei religioase din răsăritul Africii Centrale 242
(John Mbiti)

373. Scopul și limitele cercetării 242 • 374. Schița istorică 243 • 375. Ideea de Dumnezeu 244 • 376. Duhurile 248 • 377. Forța mistică 250 • 378. Miturile 254 • 379. Stadiile vieții 256 • 380. Contacte cu creștinismul și islamul 258

CAPITOLUL PATRUZECI ȘI ȘAPTE

*Șamanismul și căldătoria în imperiul morților. Ideile religioase
ale indienilor din cimpia sud-americană* 261
(Maria Susana Cipolletti)

381. Situația surselor 261 • 382. Cosmogonie și cosmologie 264 • 383. Ființa Supremă 269 • 384. Originea mistică a oamenilor 270 • 385. Cataclisme cosmice: ideile despre sfârșitul lumii 274 • 386. Moartea și lumea de dincolo 277 • Bibliografie 282

CAPITOLUL PATRUZECI ȘI OPT

*Sub semnul Dansului Soarelui. Imaginea religioasă despre lume
și ritualismul indienilor oglala-sioux din America de Nord* 287
(Peter Balz)

387. Privire istorică 287 • 388. Despre situația surselor 289 • 389. Principiile religiei oglala 290 • 390. Viața ceremonială 293 • 391. Dansul Soarelui 295 • Bibliografie 298

CAPITOLUL PATRUZECI ȘI NOUĂ

*Șintoism și religie populară – religiozitatea japoneză
în contextul istoric* 300
(Nelly Naumann)

392. Lămuriri conceptuale 300 • 393. Retrospectiva istorică 302 • 394. Principiile reprezentărilor religioase autohtone din Japonia 304 • 395. Cult și licențieri de cult 307 • 396. Ritualuri religioase de stat 313 • 397. Confruntarea cu budismul 317

CAPITOLUL CINCIZECI

Religie și politică. Evoluția budismului japonez până în prezent 321

(Heinrich Dumoulin)

A. Budismul Mahayana în Japonia 321

398. Localizare 321 • 399. Situația după sfârșitul războiului din Pacific 322 • 400. Evoluții istorice – începuturile și prima înflorire în timpul epocii Nara 324 • 401. Tendai și Shingon în epoca Heian 327 • 402. Mișcările de reformă din Evul Mediu : zen, amidism, nichirenism 328 • 403. Stagnarea din timpul perioadei Tokugawa și budismul din perioada Meiji 331

B. Eforturile de modernizare în budismul japonez tradițional 333

404. Noi orientări fundamentale : idealul umanist 333 • 405. Spirit critic, raționalizare, demitizare 334 • 406. Întoarcerea către existența mundană și către sarcinile vieții pămîntești 338 • 407. Conștiința solidarității și serviciul social 341 • 408. Noi începuturi și transpuneri în practică : autocritica 343 • 409. Uniformizarea organizatorică 345 • 410. Adaptări la epoca modernă 348 • 411. Revenirea la budismul primitiv 350

C. Religii populare japoneze moderne de inspirație budistă 352

412. Două fundații în spiritul lui Nichiren 352 • 413. Mișcarea Reiyūkai 354 • 414. Noi religii ale direcției Shingon 358 • 415. Risshō Kōseikai : istoria începuturilor și ideile fundamentale 361 • 416. Formarea omului și conduita sa în viață 365 • 417. Practica religioasă 366 • 418. Sōka-gakkai : începuturile mișcării 368 • 419. Nichiren Shōshū și Sōka-gakkai 372 • 420. Nucleul doctrinei lui Nichiren în noua înțelegere a credinței 374 • 421. Acțiunea propagandistică : Shakuhuku 377 • 422. Formarea conducătorilor 381 • 423. A Treia Civilizație 383

D. Budismul politic în Japonia – religie universală pentru pace 384

424. Budism și stat în Japonia 384 • 425. Nichiren și nichirenism 388 • 426. Sōka-gakkai : religie și politică – intrarea în politică 392 • 427. Criza 393 • 428. Stabilizarea 396 • 429. Budismul japonez și religia budistă universală 397 • 430. Ecumenism și pace mondială 401

CAPITOL FINAL

Creativitate religioasă și secularizare în Europa de la Iluminism încoace 405

(Richard Schaeffer)

431. Capitolul final în planul de ansamblu al *Istoriei credințelor și ideilor religioase* 405 • 432. Premisele istorico-religioase ale Iluminismului : religia-confesionale și apariția Bisericii statale 406 • 433. Pietism protestant și evlavie catolică barocă 408 • 434. Dublul aspect al Iluminismului și Revoluția Franceză ca eveniment istorico-religios 411 • 435. „Adorația în spirit și în adevăr” – o nouă înțelegere a legăturii dintre religie, morală și politică în idealismul german 416 • 436. „Reducționismul” – și alternativa romantică? 431 • 437. Clasicii „criticii hermeneutice a religiei” – Feuerbach, Marx, Freud 424 • 438. Colapsul optimismului cultural și redefinirea raportului dintre credință și cultură 430 • 439. Dictaturi marxiste și antimarxiste și problema „pseudomorfozelor” religiozității 432 • 440. Înceercare retrospectivă și prospectivă 438

Bibliografie critică selectivă 443

Indice de autori 485

Indice de termeni 489

337. Rase, limbi și istorie în Arhipelag

Locuitorii Arhipelagului formează, împreună cu populația continentală a Asiei sud-estice, varietatea sudică a mongolizilor. Sînt oameni de statură relativ mică și zveltă, cu pielea de la cafeniu deschis pînă la cafeniu închis și păr negru lins, care prezintă însă, de la o insulă la alta, și unele deosebiri. Mongolizii sudici apar deci ca formă colectivă a unor rase locale înrudite unele cu altele. Deviațiile somatice de la o insulă la alta se explică în parte prin izolarea în care a trăit fiecare grup timp de secole, dar în parte și prin amestecul mai mult sau mai puțin accentuat cu o populație mongolidă din Arhipelag. Resturi ale acestor rase mai vechi s-au putut conserva în cîteva regiuni marginale și îndepărtate ale Arhipelagului. Din ele fac parte acei *negrîtos* mici de statură, cu pielea închisă la culoare și părul creț. În estul Indoneziei se constată un amestec puternic al melanezienilor. Contribuția acestei rase cu pielea închisă la culoare și părul creț crește cu cît insulele sînt mai aproape de Noua Guinee.

Din punct de vedere lingvistic indonezienii aparțin, cu puține excepții, familiei lingvistice austroneziene care se întinde, cu peste 700 de idiomuri de sine stătătoare, din Madagascar la vest, peste jumătate de glob, pînă la Insula Paștelui la est³. Se disting mai întîi o ramură estică și una vestică. Austroneziene-estice sînt limbile melanezienilor, micronezienilor și polinezienilor din spațiul Pacific. Austroneziene-vestice se numesc limbile indonezienilor, dar și cele ale populației *cham* și ale unor grupe înrudite din Vietnamul central, cele ale *madagașilor* și ale triburilor băștinașe de pe insula Taiwan. Unele limbi din Arhipelag nu sînt austroneziene. Acestea se află în orientul extrem al Arhipelagului și se încadrează în așa-numitele limbi-papuașe ale Noii Guinee.

Indonezienii sînt deci, în ce privește rasa și limba, „austronezieni mongolizi sudici”. Ei nu au fost nicidecum primii locuitori ai Arhipelagului. De exemplu, insula Java este, dacă ne referim la hominizi, unul dintre cele mai vechi spații – dovedite – ale vieții omenești. Primele urme duc cu peste un milion de ani în urmă, pînă în pleistocenul inferior⁴. Dar în acest context nu ne interesează hominizii, căci nu există nici o dovadă a unei legături directe între ei și vreun grup de populație recentă din Indonezia sau din regiunile învecinate. Important este faptul că nivelul mării în timpul glaciațiunii, prin reținerea în

3. Cunoscută odinioară sub numele de „familia lingvistică malaio-polineziană”.

4. O anumită celebritate au dobîndit fosilele lui *homo erectus* din pleistocenul mijlociu de pe insula Java, sub numele discriminator de *Pithecanthropus erectus* (om – maimuță care merge ridicată în două picioare).

gheață a maselor de apă, era mult mai scăzut decât astăzi. Așa încât insulele erau legate prin limbi de uscat unele de altele, dar și de continentul asiatic și, dacă facem abstracție de Strimtoarea Makasar, de Noua Guinee și Australia.

În timpul ultimei ere glaciare, cu aproximativ 40 000 de ani în urmă, poate fi atestată existența lui *homo sapiens* în Arhipelagul sud-est asiatic. Pe limbile de uscat mai sus menționate au venit oamenii acelor rase din care au apărut aborigenii de mai târziu ai Australiei și Noii Guinee, precum și negritos, despre care am mai vorbit. Când, odată cu sfârșitul glaciațiunii în urmă cu 10 000 de ani, nivelul mării a crescut din nou, o populație de vânători, pescari și culegători, cu siguranță nu prea numeroasă, a fost izolată pe insule. Dotarea materială a acestor primitivi culegători și vânători (unelte din piatră și os), ale cărei urme mai pot fi detectate în înaltele grămezi de scoici de pe coasta Sumatrei, în peșterile mari de pe Sarawak, dar și pe Java și pe alte insule, corespunde în esență celei din paleolitic.

Din neolitic a început vizibil expansiunea mongolizilor sudici austro-nezieni în arhipelagul sud-est asiatic. Acești strămoși ai indonezienilor de astăzi veneau, se pare, de pe coasta Chinei. După ultimele cercetări, cele mai vechi așezări se găsesc pe insula Taiwan (aproximativ 4 000 a.C.). Peste o mie de ani par să fi luat în stăpânire Filipinele, iar peste încă o mie de ani celelalte părți din Arhipelag. În această privință, trebuie să observăm însă că descoperirile preistorice din Indonezia sînt din păcate destul de sărace. De aceea orice afirmație referitoare la acest complex are doar un caracter ipotetic. Ca purtători ai unei culturi neolitice, imigranții cunoșteau agricultura și creșterea animalelor domestice, trăiau în așezări stabile, posedau tehnicile șlefuirii pietrei, impletitului, ceramicii și prelucrării unor materiale din rafie și trebuie să fi fost, în plus, proprietarii unor bărci solide. Populația mai veche de vânători și culegători a fost fie asimilată de ei, fie silită să se retragă în pădurile virgine și în zonele muntoase greu accesibile, unde s-a menținut în parte pînă astăzi, risipită în mici grupuri rudimentare.

Expansiunea s-a încheiat în cursul primului secol. a.C., la mijlocul căruia a început în Indonezia epoca metalului. Fierul pare să fi pătruns cam odată cu bronzul. Bronzurile păstrate – majoritatea obiecte sacre – prezintă deja forme perfecte și înalte calități artistice. Seamănă cu bronzurile „culturii-Dongson” din nordul Vietnamului. Probabil că indonezienii au preluat uneltele de bronz și fier, precum și meșteșugul producerii lor, prin schimburile comerciale directe. Că erau în stare de întreprinderi maritime mari o dovedește colonizarea Madagascarului, care trebuie să se fi petrecut la sfârșitul secolului I a.C., pornind din vestul Indoneziei.

În epoca metalului s-a format „cultura indoneziană arhaică”. Între cele mai fascinante fenomene ale ei se numără prezența megalitilor: obiceiul de a înălța dolmene și menhire colosale, din motive religioase și sociale, de a făuri sarcofage sau morminte din piatră. Pe insulele Java, Bali și în unele părți din Sumatra megalitiile aparțin, ca și în Europa, de mult trecutul. Pe Nias, Flores, Sumba și în interiorul lui Borneo tehnica megalitică a rămas încă vie. Pe Niasul sudic s-a putut observa și fotografia, chiar la începutul secolului XX, ca într-un fragment de preistorie vie, înălțarea unui megalit de tipul dolmenelor, cu ritualul aferent și transportarea, de către 525 de bărbați, pînă sus într-un sat de munte, a pietrei care cîntărea citeva tone. Nu poate exista un document mai impresionant al continuității de peste două milenii, în unele zone, a culturii indoneziene arhaice.

Cultura epocii metalului din Indonezia trebuie să fi ajuns la apogeu cam pe la nașterea lui Cristos, în zonele de coastă din jurul Mării Javaneze, și existau cu siguranță acolo forme primitive de organizare statală. Altminteri nu s-ar fi putut impune în acele locuri atît de rapid și temeinic, în secolele care au urmat, civilizația superioară a Indiei. Inscripții de la începutul secolului al V-lea p.C. atestă deja existența unor regate după model indian. Apar reședințe și mari clădiri de temple cu ornamente statuare bogate. Odată cu hinduismul și budismul pătrund scrierea și literatura, dar economia și comerțul cunosc și ele o intensificare. Indonezienii nu au primit nicidecum pasiv cultura indiană. Poate chiar propriii lor marinari și negustori au fost intermediarii care au adus cu ei noile cuceriri. Cultura indiană s-a combinat cu elementele autohtone și a rezultat acea fermecătoare cultură mixtă „indo-indoneziană”. Dar indonezienii și-au conservat în orice caz, în acest amestec, limbile și specificul.

Important este faptul că sus-numita cultură indo-indoneziană nu a cuprins întregul Arhipelag. În adîncul Sumatrei, al lui Borneo și Sulawesi, în porțiuni largi din Filipine și în grupurile de insule situate marginal, populațiile și-au putut menține cultura indoneziană arhaică. Poate că pe atunci acestea erau zone parțial nelocuite încă, în care s-au putut refugia mici grupuri conservatoare, în fuga lor de nou și de presiunea statală.

Regatele de factură hinduistă și cele budiste concureau unele cu altele. În cele din urmă hinduismul, cu Imperiul Madjapahit de pe Java-estică, a cîștigat supremația absolută. Cu vasalii și bazele sale militare (chiar pe insulele Filipine), el controla toate coastele importante și comerțul maritim din Arhipelag. Imperiul Madjapahit a ajuns la apogeul puterii sale la sfîrșitul secolului al XIV-lea și a unit insulele într-o entitate statală. Dar încă de pe atunci islamul, adus de negustori din vestul Indiei, prinsese deja rădăcini în nordul Sumatrei. În

secolele al XV-lea și al XVI-lea el s-a răspândit în porțiuni largi din Arhipelag și hinduismul s-a mai putut menține numai pe insula Bali. Vasalii marelui Imperiu Madjapahit au utilizat noua religie pentru a deveni independenți. Statele islamice născute atunci, deseori foarte mici, au preluat structura feudală a imperiilor indo-indoneziene și o mare prăpastie despărțea acum poporul de rind al țăranilor cultivatori de orez și al meșteșugarilor de stratul subțire al nobilimii dominante. Viața și cultura au fost profund schimbate de islam. Iconoclastia sa a redus artele plastice la ornamentică. Și totuși, multe fenomene ale culturii indo-indoneziene au continuat să trăiască sub masca islamului, în special în muzică și teatru.

La început, islamul a rămas înăuntrul ariei de influență a culturii indo-indoneziene. Popoarele și triburile indoneziene arhaice au rămas efectiv nestinjenite de el. Abia în secolul al XIX-lea a depășit ici-colo, oarecum la concurență cu misionarii creștini, granițele mai sus numite.

Într-o epocă de tulburări politice și slăbiciune statală, portughezii au cucerit în 1511 orașul Malacca, din Peninsula Malaeză, făcându-și apariția, ca prima putere colonială europeană, în Arhipelagul sud-est asiatic. În 1565 spaniolii au început cucerirea Filipinelor și totodată au avansat o riguroasă operă de misionariat⁵. În secolul al XVII-lea, locul portughezilor a fost luat de olandezi și britanici. Puterile coloniale posedau în primele secole numai câteva poziții strategice importante, controlau țărmurile și comerțul maritim, ca și unele zone interesante din punct de vedere economic. Popoarele și triburile indoneziene arhaice nu intrau în nici un caz în sfera lor de interes. Abia pe la mijlocul secolului al XIX-lea olandezii au început să supună sistematic administrației lor coloniale regiunile care pînă atunci fuseseră de fapt independente. Acest proces legat de acțiuni militare s-a încheiat abia după trecerea în secolul XX⁶.

Pentru majoritatea popoarelor și triburilor indoneziene arhaice, perioada dintre mijlocul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX a adus o transformare culturală decisivă. Izolarea de exterior fusese străpunsă, elementul nou și străin prelua supremația. De multe ori, chiar înaintea administrației coloniale soseau în sate misionarii creștini, ba chiar islamul a devenit activ în unele regiuni. Confruntarea directă cu creștinismul, dar și mai mult încă intervențiile directe ale administrației coloniale în viața socială și religioasă (stoparea vinătorii

5. Opera misionară a portughezilor în Indonezia estică nu a avut un succes durabil.

6. Cele mai multe regiuni cu grupuri de populație indoneziană arhaică au ajuns abia între 1906 și 1908 sub controlul direct al administrației coloniale olandeze, dar influența acosteia se făcuse deja simțită, în multe cazuri, cu două-trei decenii înainte. Cam în aceeași perioadă, americanii din Filipine luau sub controlul lor partea din interior a Luzonului nordic și Mindanao.

de capete, interzicerea sărbătorilor fastuoase etc.) au provocat o nesigură latentă. Conceptele tradiționale de valoare au devenit discutabile, ordinea micului univers de factură rurală al acestor populații a început să se clatine. Trecerea la creștinism a durat două sau trei generații și de multe ori a dus la conflicte grave înăuntrul triburilor și satelor. Forma de societate tradițională, bazată pe rudenie, s-a păstrat. Sistemul de educație modern, introdus deseori abia de către misionari, favoriza asimilarea cu restul populației, de care triburile arhaice nici nu se deosebeau de altfel în privința înzestrării și a capacităților. Viguroșii toba-batak mai treceau încă, acum o sută de ani, drept prototip al unei populații indoneziene arhaice; astăzi sînt fără indoială unul dintre cele mai progresiste grupuri din Republica Indonezia.

La sfîrșitul epocii coloniale, asimilarea popoarelor și triburilor indoneziene arhaice era în esență încheiată. Nu mai existau decît puține grupuri, de exemplu unele părți ale mentawaiilor, karo-batak și ngadjudajak, care mai practicau încă religia moștenită. În tinerele națiuni apărute în Arhipelag după 1945, religia joacă fără indoială un rol determinant. Republica Indonezia subliniază astăzi în mod expres în cele cinci principii ale sale – sau „stîlpi de temelie” (*Pancasila*) – „credința în Dumnezeu atotputernic”. Dar față de grupurile care țineau încă la tradiția indoneziană arhaică a manifestat la început respingere și chiar represiune, considerîndu-le prea puțin progresiste. Și cum ele nu puteau să prezinte nici un Creator și nici o Carte Sîntă, li s-a refuzat recunoașterea oficială. În ultima vreme însă această atitudine a făcut loc unei toleranțe mai curînd binevoitoare. Totuși epoca religiei indoneziene arhaice a trecut. Una dintre premisele sale era izolarea și raportarea exclusiv la sine a popoarelor și triburilor: fenomene pentru care în lumea noastră nu mai este loc.

338. Caracteristici esențiale ale religiilor indoneziene arhaice

Religiile indoneziene arhaice sînt legate de fiecare popor și trib. Fiecare religie este închisă într-o entitate etnică definită, religia și specificul național sînt identice și din această caracteristică esențială decurg toate celelalte. Concludente sînt în această privință experiențele primilor misionari. Activitatea misionară a întîmpinat o neînțelegere totală din partea grupurilor indoneziene arhaice, căci oamenii nu puteau să înțeleagă cum ar putea să preia o religie străină, adică zeii și strămoșii unui alt popor. Inteligibilă li se părea însă adopția, absorbirea într-un alt specific național, cu toate consecințele sale.

Definirea ca religii populare și tribale duce în mod necesar la problema conceptelor de „popor” și „trib”. Ele indică în fond numai o diferență cantitativă. Poporul este un grup mai mare, iar tribul un grup mai mic de oameni care se consideră că au o apartenență comună, prin origine, limbă și cultură și se disting prin aceasta de toți vecinii lor. Cum de fapt numai judecata subiectivă a observatorului decide ce trebuie considerat încă un trib și când avem de-a face deja cu un popor, etnologii preferă noțiunea de „etnie” sau „entitate etnică”.

Dar în zona indoneziană arhaică (și nu numai în ea), popor și trib înseamnă mult mai mult. Trebuie să avem în vedere că entitățile etnice din secolul al XIX-lea, din acel interval de timp decisiv pentru descrierea religiilor indoneziene arhaice, erau toate puțin numeroase, necuprinzând mai mult de câteva mii de oameni. În fapt, fiecare cunoștea pe fiecare, așa încît relația sa de înrudire cu ceilalți îi era foarte clară. La popoarele mai mari, care locuiau o regiune mai întinsă, exista o segmentare în triburi mai mult sau mai puțin autonome. În aceste condiții entitatea etnică formează o rețea compactă de legături și relații, care cuprinde toate grupurile componente (familie, stirpe, clan și stare) și, dincolo de ele, pe fiecare individ, și nu numai pe cei vii, ci și pe cei morți și chiar pe nenăscuți. Incluși sînt și zeii și duhurile, ca și satele, cîmpurile și toate celelalte fenomene ale lumii înconjurătoare. Numai acest sistem total de relații face dintr-un grup de oameni care simt că au o apartenență comună, un trib sau un popor.

Pe acest fundal apare clar deosebirea dintre religiile populare și tribale și religiile mondiale, universale. Ea nu trebuie înțeleasă în nici un caz numai cantitativ, căci rezidă mai degrabă în esență. Ar trebui să ne întrebăm chiar dacă schema noastră conceptuală, croită întru totul pe măsura civilizației noastre, poate fi aplicată religiilor populare și tribale. Pentru noi religia este un domeniu bine delimitat al existenței, care trebuie să acționeze, ce-i drept, în celelalte sectoare ale vieții omenești, dar este clar separat, în esență, de ordinea socială, de drept și politică, economie și tehnică, de arte și științe. În zadar căutăm la popoarele indoneziene arhaice o atare separare a domeniilor vieții. În mica lor lume rurală toate fenomenele vieții și gândirii, acțiunii și conduitei stau încă în relații reciproce și sînt strîns legate unele de altele. Și dacă am prezenta cu adevărat exhaustiv una dintre religiile indoneziene arhaice, ar rezulta în mod inevitabil o imagine a întregii culturi a entității etnice respective.

Religiile indoneziene arhaice nu lasă să le scape nici un domeniu al vieții. „Totalitatea” corespunde esenței lor. În totul se manifestă unitatea complexă a omului, a culturii și mediului înconjurător. Fiecare este proiecția unei realități și ordini armonice, care se întinde de la origine și Creație, de la construcția cosmosului și acțiunea divinității,